

CATALUNYA DINS EL MÓN MEDI EVAL

Els remences

13 de novembre de 2020

Itineraris: circulars des de Sant Feliu de Pallerols

SEAS

Secció Excursionista de l'Ateneu Santjustenc (SEAS) www.santjust.org/seas

Els remences

Els remences o pagesos de remença eren aquells que estaven adscrits a un domini senyorial que només podien abandonar pagant una redempció o *remença*. Aquest pagament també s'havia de fer per als fills cabalers i per a les filles que, per casar-se, havien de deixar el mas.

De fet, no sempre havia estat així. Els pagesos que havien ocupat les terres ermes de la Catalunya Vella, ho havien fet seguint la legislació visigòtica, segons la qual adquirien tant el domini directe (la propietat) com el domini útil (el dret d'ús) de les terres que treballaven si les havien tingut durant més de trenta anys.

La majoria d'aquestes propietats eren de dimensions reduïdes i que, per males collites, per la divisió de finques entre els fills, per préstecs no retornats, o a canvi de protecció, els pagesos es veien obligats a vendre-les, o cedir, als senyors i als pagesos més benestants. De mica en mica, el control de la terra va anar passant a mans dels poderosos.

Paral·lelament es va anar produint la feudalització de la societat, propiciada per la conversió en hereditaris dels càrrecs públics, i amb ells les funcions i les dotacions que comportaven: porció de terres, percepció de rendes i drets sobre la gent del terme. L'estructura de la societat es convertí en piramidal en la que el comte ocupava el vèrtex sobre tot un entramat de poders que se'n declaraven vassalls. Al seu torn, aquests vassalls en tenien de propis als qui atorgaven feus a canvi de tributs. Els pagesos ocupaven el nivell més baix de tota la societat i quedaven sotmesos als seus senyors. La nova realitat feudal no estava contemplada en les antigues lleis visigòtiques que foren desplaçades progressivament per normes que van ser recopilades en els *Usatges* que, entre altres, consagrava la submissió dels pagesos als seus senyors.

A principis del segle XI, la conquesta de nous territoris ofería als pagesos la possibilitat d'emigrar-hi,

deixant improductius els camps que fins llavors conreaven, amb la consegüent reducció de les rendes dels senyors. Per evitar-ho, es va incrementar la pressió feudal i l'adscripció a la terra, de tal manera que el pagès no podia abandonar el mas si no pagava al senyor una redempció.

Pagès llaurant. Tapís de la Creació (Catedral de Girona).

Aquesta degradació de les normes va portar al dret dels senyors a maltractar els pagesos, reconegut a les Corts de Cervera de 1202, i a la generalització dels mas usos. Els sis mals usos conferien als senyors el dret a rebre una part dels béns del pagès en una sèrie de supòsits: mort intestada (*instestia*), mort sense descendència (*exorquia*), infidelitat de la muller (*cugucia*), destrucció de la collita (*arsia*), per garantir el dot que el pagès rebia de la seva esposa en casar-se (*ferma d'espoli forçada*) i per poder abandonar el mas (*remença personal*). La remença va ser reconeguda pel rei Pere el Gran a les Corts del 1283, encara que ja era una institució habitual a la Catalunya Vella des de molt abans. Sovint implicaven altres abusos en forma de serveis o d'obligació d'utilitzar només els equips propietat del senyor.

Pagesos portant garbes. Pòrtic del monestir de Ripoll.

Al segle XIV començà una crisi a causa de l'elevada mortalitat per les males collites, en especial l'any 1333 «lo mal any primer», i als brots de pesta de 1347 i 1351. Com a resultat, la població rural es reduí dràsticament, i, en una reacció en cadena, disminuï la terra cultivada, la producció i les rendes dels senyors. Per compensar aquesta reducció d'ingressos, els propietaris del camp (nobles, eclesiàstics i ciutadans) augmentaren la pressió sobre els pagesos amb l'exigència de tots els drets de caràcter feudal i senyorial. Al mateix temps, les ciutats, que també havien sofert una davallada de la població, oferien una forta demanda de mà d'obra. Per tal d'evitar l'emigració dels pagesos cap a les ciutats, on podrien tenir millors condicions de vida, els senyors van reforçar la vinculació dels pagesos a la terra amb una pujada del preu de les redempcions.

El malestar dels pagesos feu sorgir un moviment que pretenia el canvi de la seva situació i que provocà greus conflictes socials des de finals del segle XIV en una lluita constant ja fos violenta o judicial. Ara bé, no tots els pagesos tenien els mateixos objectius. Els benestants «pagesos grassos», alguns fins i tot posseïdors de terres, més rics, cultes i organitzats, van ser els que van liderar la lluita pagesa. Aquests es conformaven amb la supressió dels mals usos, per no haver-los de pagar, i eren partidaris de negociar amb l'ajut del rei; mentre que els més pobres buscaven la desaparició total del sistema feudal amb mitjans més violents.

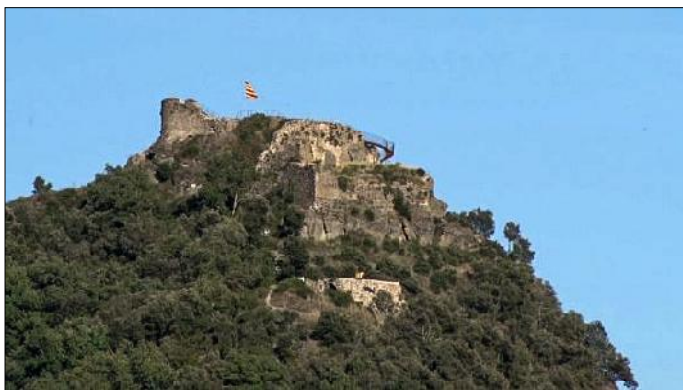
La monarquia es movia en una posició ambigua, donant suport als remences per tal de debilitar la noblesa i així augmentar el seu poder polític, però sense arribar a perdre el favor dels grans senyors feudals dels que depenia econòmicament.

Les primeres negociacions per a l'abolició dels mals usos es produïren durant el regnat de Joan I. L'any 1402 la reina Maria de Luna, esposa de Martí l'Humà, va fer gestions prop del papa Benet XIII per abolir els mals usos que considerava contraris al dret humà i diví. Només onze anys més tard, a les Corts de Barcelona de 1413, convocades per Ferran I d'Antequera, a canvi del perdó dels deutes de la monarquia, els nobles van aconseguir la promulgació d'una constitució clarament anti-remença, ratificada a les Corts de Tortosa de 1430, ja sota el regnat d'Alfons el Magnànim. Fou aquest mateix rei, en una reial provisió de 1448, qui va autoritzar les reunions de pagesos, sempre sota la presidència d'un oficial reial, per a designar els representants que havien de negociar l'abolició dels mals usos i, alhora, recaptar els diners necessaris per finançar aquest procés; en un reconeixement explícit de la legalitat d'aquest moviment. Amb aquesta finalitat es va constituir el Sindicat de Remença, que entre els anys 1448 i 1449 tingué més de 500 reunions. Les actes manuscrites d'aquestes sessions es van recollir en el *Llibre del Sindicat de Remença*, que està inscrit en el programa "Memòria del Món" de la UNESCO.

L'any 1450, els remences van presentar la seva demanda judicial davant de l'audiència reial. Malgrat la forta oposició de la Diputació del General, l'alta noblesa, l'alt clergat, i el Consell de Cent, el rei decretà una Sentència Interlocutòria suspenent provisionalment els mals usos i servituds fins que no s'arribés a un acord. Després d'una primera anul·lació, en fracassar l'entesa amb les Corts, la sentència fou confirmada l'any 1457.

Llibre del Sindicat de Remença.

Castell d'Hostoles.

Poc després morí Alfons el Magnànim a qui va succeir el seu germà Joan II. El nou regnat començà en un moment d'una complexa crisi provocada per: les rivalitats entre diversos sectors de la noblesa; la lluita entre la Busca i la Biga, dues faccions que pretenien controlar el Consell Cent; les reivindicacions remences que havien trencat l'equilibri al camp català; el conflicte entre el rei i el seu fill Carles de Viana; i l'enfrontament polític entre els sectors privilegiats i la reialesa.

Un cúmul de fets va provocar que la Diputació del General declarés el rei enemic públic i traïdor, i el desposseís de la corona. A partir d'aquest moment la guerra civil fou inevitable.

Els dos bàndols enfrontats tractaren de guanyar els remences per a la seva causa; per aconseguir-ho, la Diputació oferí un projecte de concòrdia entre senyors i pagesos, però només va obtenir el suport dels remences de major benestar econòmic localitzats majoritàriament al bisbat de Barcelona. La radicalització dels remences de la muntanya gironina feu fracassar el projecte.

Pocs mesos abans de l'esclat de la guerra civil, a començament del 1462, els pagesos de remença provocaren aldarulls a la vall d'Hostoles, a la vall d'en Bas, a Santa Pau i a Castellfollit de la Roca. El rei, enfrontat als nobles, aconseguí el suport dels remences contra un enemic comú, i nomenà capità reial al seu líder Francesc de Verntallat que es convertí en el cap indiscutible dels remences de la muntanya. Des dels seus refugis de la Garrotxa, la Selva i el Ripollès, fent servir tàctiques de guerrilla, Verntallat va mantenir oberts els passos de muntanya a les tropes de Joan II i es va convertir en una amenaça constant per a les tropes de la Generalitat. Va ocupar el castell d'Hostoles que passà a ser la seva base d'operacions.

Quan va acabar la guerra, amb la victòria del bàndol reialista, i se signà la capitulació de Pedralbes el 28 d'octubre de 1472, els remences esperaven que el rei suprimiria els mals usos i les servituds per la seva contribució a la guerra però no va ser així. A més, a les Corts de Barcelona de 1481 es promulgà una constitució que derogava la sentència interlocutòria d'Alfons el Magnànim i retornà als senyors els drets sobre els remences. Els pagesos se sentiren traïts i esclatà una segona guerra remença. La primera acció fou la desfeta d'una host reial a Mieres. Les forces remences, integrades per pagesos de la Garrotxa, les Guilleries i el Montseny, sota el comandament de Pere Joan Sala, amenaçaren Girona, van derrotar l'host de Barcelona a Montornès i van prendre la vila de Granollers. Tot seguit recorregueren, incitant a la revolta, el Maresme, el Baix Llobregat i el Vallès on foren finalment derrotats a Llerona. Joan Pere Sala va ser fet presoner i executat.

Mentrestant, Francesc de Verntallat i els seus remences mantenien una posició de força que els permeté negociar un compromís, signat en l'assemblea feta a Amer el novembre de 1485, per acceptar l'arbitratge del rei per resoldre el conflicte.

Monument a Francesc de Verntallat situat a la vila de Sant Feliu de Pallerols.

Finalment el 21 d'abril de 1486, des del monestir de Santa Maria de Guadalupe es va dictar la Sentència Arbitral que es basava en gran part en el projecte de concòrdia de 1462. Establia l'abolició dels mals usos, del dret a maltractar i altres abusos senyorials; mantenint alhora els drets feudals dels senyors sobre els masos, que s'havien de seguir pagant. A més, va estipular una indemnització als senyors i una multa als pagesos revoltats. Els mals usos es podien redimir amb una compensació econòmica fixada en 60 sous

Placa commemorativa del Compromís d'Amer, Monestir de Santa Maria d'Amer.

per mas, una quantitat sensiblement inferior a les habituals a l'època.

La Sentència no va significar el final de les reivindicacions remences, ja que no havien aconseguit l'abolició del feudalisme ni el poder polític desitjat, però oferia una solució acceptable tant pels pagesos més moderats com per la noblesa. Les revoltes remences van fer palès que una classe sotmesa es podia organitzar en un moviment popular massiu en defensa dels seus drets, i que, per primera vegada a Europa, se'n podien sortir.

Mingo Padró
SEAS novembre 2020

Fonts principals:

Gran Enciclopèdia Catalana, La creació d'un estat feudal de Joan Campàs, *Catalunya Medieval* de Jordi Bolòs, *Història de Catalunya Salvat* dirigida per Francesc Navarro, diversos articles de *Sapiens*.
Les fotografies són tretes d'internet.

Les excursions

La llarga s'enfila al coll d'Uria passant pel naixement del Brugent i fa cap a la zona alta del pla dels Alemanys, arriba a les Roques Encantades i retorna a Sant Feliu passant per la Salut. En total són 12 km amb un mateix desnivell de pujada i de baixada de 634 m. La curta surt de Sant Feliu seguint la Via Verda fins a Les Planes d'Hostoles retornant a Sant Feliu pel volcà de Sant Marc. En total són 12 km amb un desnivell de 120 m.

A l'itinerari llarg el domini correspon a boscos espessos de roure martinenc amb fagedes a les zones més humides, destacant el bedollar que hi ha prop de la Salut. El bosc s'alterna amb pastures i conreus herbacis. A la curta hi ha boscos mixtos d'alzines i roures, i arran del Brugent hi trobem verns amb pollancre i plàtans. Pel que fa a substrat geològic trobem dipòsits i terrasses amb graves i sorres de l'Holocè amb alguns basalts a la zona baixa, mentre que a la zona alta de la llarga hi ha conglomerats, gresos i argiles de l'Eocè.

Sant Feliu de Pallerols des de la Salut.

Via Verda d'Olot a Sant Feliu de Guíxols.